

LATVIEŠU STRĒLNIEKU BATALJONIEM – 95. LATVIEŠU STRĒLNIEKU BATALJONU FORMĒŠANA

“Tauta, kurai ir savs nacionāls karaspēks, ir ceļā uz patstāvību.”
Rainis. 1915. g.

Pirmā pasaules kara sākumā tūkstošiem latviešu mobilizēja Krievijas armijā un lielākoties iedalīja karaspēka vienībās, kas piedalījās bēdīgi slavenajās kaujās Austrumprūsijā. Lai gan zināmi vairāki precedenti, kad armijā tika izveidotas vienības pēc nacionāliem principiem,¹ tomēr kopumā pastāvošā kārtība balstījās uz teritoriālas armijas principa nepieļaušanu. Līdz ar to atsevišķie mēģinājumi iegūt atļauju kaut nelielu latviešu vienību izveidošanai līdz pat 1915. gada vasarai cieta neveiksmi.

Karadarbībā 1915. gada pirmajā pusē Krievijas armija bija cietusi daudzas sakāves un zaudējusi plašas teritorijas. Milzīgo zaudējumu rezultātā armijā iezīmējās zināms pagurums un demoralizācija, par ko zīmīgi liecināja masveida padošanās gūstā, pieaugošais dezertēšanas gadījumu skaits un disciplīnas pazemināšanās. Kara sākumā valdošais patriotisms bija stipri atslābis. Militārpolitiskās izmaiņas vismaz progresīvi domājošiem militārajiem darbiniekiem lika citādi skatīties uz jautājumiem, kas līdz tam principiālu apsvērumu dēļ tika noraidīti. Noteikts stimuls latviešu strēlnieku bataljonu formēšanas atļaujas saņemšanai bija divu Daugavgrīvas cietokšņa apvienoto zemessargu darba rotu bataljonu, kas absolūtā vairākumā bija saņemti no latviešiem, varonīgā iesaistīšanās kaujās 1915. gada pavasarī. Šo divu zemessargu vienību darbība, parādot pat lielākas kaujas spējas nekā atsevišķas regulārā karaspēka daļas, kalpoja kā uzskatāms piemērs un labs arguments latviešu strēlnieku bataljonu formēšanas atļaujas saņemšanai.

1915. gada 1. jūnijā Rīgā vairāki sabiedriskie darbinieki, starp kuriem bija arī Krievijas Valsts domes deputāti J. Goldmanis un J. Zālītis, un latviešu tautības virsnieki nolēma izveidot organizācijas komiteju, kas rūpētos par atļaujas gādāšanu latviešu brīvprātīgo vienību organizēšanai. Vēstuli ar lūgumu atļaut dibināt brīvprātīgas latviešu draudziņas iesniedza armijas augstākajam virspavēlniekam Nikolajam Nikolajevičam 1915. gada 10. jūnijā. Armijas virspavēlnieks,

¹ 1914. gadā tika izveidotas, bet drīz vien izformētas poļu brīvprātīgo vienības. Kaukāza frontē karaspēku papildināja armēņu draudziņas, kuru organizēšanā aktīvi piedalījās arī latviešu virsnieks V. Ozols.

principiāli neiebilstot pret šādu vienību veidošanu, galīgā lēmuma pieņemšanu atstāja Ziemeļrietumu frontes komandiera ģenerāļa M. Aleksejeva ziņā. Vairāk nekā mēnesi frontes štābā tika skatīti jautājumi par to, kādā veidā brīvprātīgās latviešu vienības formējam. Tā 12. armijas ģenerālštāba pulkveža V. Kosjakova 1915. gada 28. jūnija ziņojumā frontes komandierim kā labākais veids ieteikts formēt nepatstāvīgas latviešu vienības, kuras, iekļaujot operējošā karaspēkā kā vietējo apstākļu pazinējas, būtu noderīgas cīņām Latvijas teritorijā.² Tomēr ģenerāļa M. Aleksejeva rezolūcijā tika noteikts, ka latviešu vienības veidojamas kā atsevišķi strēlnieku bataljoni.

Jānorāda, ka atļauja dibināt latviešu strēlnieku bataljonus tika panākta, neskatoties uz spēcīgo pretdarbību šī jautājuma pozitīvam risinājumam, un tas uzskatāms par latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas darbā iesaistīto sabiedrisko darbinieku nopelnu. Lielākā pretestība nāca no civilās administrācijas puses, kurā liela ietekme – līdz pat galma aprindām – bija baltvācu muižniecības pārstāvjiem, kas centās nepieļaut latviešu vienību izveidošanu un vēlāk panākt to izformēšanu. Iespējams, vēlmē pretdarboties šim spiedienam un mazināt tā ietekmi militārās struktūras pieņēma lēmumu atbalstīt nacionālu vienību veidošanu. Protams, pieredzējušiem militārajiem darbiniekiem nebija mazsvarīgs apstāklis, ka varēs izmantot latviešu naidu pret vāciešiem, vietējo apstākļu pazīšanas pozitīvos momentus un to, ka nacionālas vienības, iesaistoties karadarbībā, savā zemē būs augstāk motivētas, varbūt varēs kalpot par piemēru pat citiem. Skaidrs, ka karaspēka skaitliskai palielināšanai tas praktiski neko nedevis, jo lielākoties visus, kas latviešu strēlnieku vienībās iestājās brīvprātīgi, tāpat vēlāk būtu mobilizējuši.

1915. gada jūlijā tika sagatavoti pagaidu noteikumi par latviešu strēlnieku bataljoniem. Noteikumi paredzēja, ka bataljoni formējami no brīvprātīgajiem un tie paredzēti kopējai darbībai ar karaspēku, kas operē Ziemeļrietumu frontē. Uz latviešu strēlnieku bataljoniem varēja pārcelt arī latviešus no citām armijas daļām. Formējamo bataljonu galvenais uzdevums, ņemot vērā valodas un vietējās topogrāfijas zināšanas, bija atvieglot armijas daļu izlūku un sakaru dienesta darbību, kas reāli neatbilda to vēlākajai lomai frontē.

Noteikumi kopumā paredzēja saformēt astoņus bataljonus, katram piešķirot kārtas skaitli un īpašu nosaukumu. Paredzēja veidot 1. Daugavgrīvas, 2. Rīgas, 3. Kurzemes, 4. Vidzemes, 5. Zemgales, 6. Tukuma, 7. Bauskas un 8. Valmieras latviešu strēlnieku bataljonu. Bataljonu nosaukumus izvēlējās pēc vietvārdiem, kas nav vācu doti un kas līdzīgi izrunājami latviešu un krievu valodā. Izņēmums ir

² *Kempelis G.* Kā radās latviešu strēlnieku bataljoni // *Latviešu Strēlnieki.* – 1936. – Nr. 6. – 553. lpp.

1. bataljona nosaukums, ko izvēlējās, lai pasvītrotu saikni ar minētajiem varonīgajiem Daugavgrīvas cietokšņa apvienoto zemessargu darba rotu bataljoniem.

Pagaidu noteikumos par latviešu strēlnieku bataljoniem bija paredzēti vairāki punkti, kuros saskatāmas privilēģijas pazīmes. Latviešu strēlnieku bataljoniem tika atļauts izgatavot katram savu karogu un strēlniekiem nēsāt īpašu krūšu nozīmi. Krūšu nozīmes pamatu veidoja saule ozollapu un skuju zaru vainagā, virs tās Krievijas divgalvainais ērglis, bet šķērsām pāri saulei – zobens. Attiecībā uz karogiem gan jānorāda, ka līdz pat strēlnieku daļu izformēšanai tikai pirmie trīs bataljoni (vēlāk pulki) izgatavoja savus karogus. Nozīmīga loma vēlākajā latviešu strēlnieku vienību sadzīvē un nacionālās pašapziņas celšanā bija atļaujai lietot latviešu valodu apmācībās un komandās. Tika atļauts tulkot latviski arī reglamentus.

Visa organizatoriskā darbība, kas saistījās ar brīvprātīgo piesaisti latviešu strēlnieku bataljoniem, tika uzticēta veidojamai latviešu strēlnieku organizācijas komitejai 30 locekļu sastāvā. Organizācijas komiteja, kuras sekmīgu darbību lielā mērā nodrošināja tieša pakļautība frontes štābam, savu vēlāko darbību izvērša ne tikai latviešu strēlnieku bataljonu veidošanā, bet arī to atbalstīšanā dažādās jomās. Organizācijas komiteja vāca ziedojumus un dāvanas latviešu strēlnieku atbalstīšanai, rīkoja kultūras pasākumus un citas aktivitātes, kas veidoja saikni starp latviešu strēlniekiem un sabiedrību. Kā būtisku piemēru var minēt to, ka, tieši pateicoties organizācijas komitejai, iekārtoja latviešu strēlnieku bataljonu apvienoto lazareti, ko 1915. gada 18. decembrī atklāja bijušās Lomonosova ģimnāzijas telpās.³ Bez tīri medicīniskām funkcijām šī lazarete nodrošināja arī to, ka veselību atguvušie latviešu strēlnieki tika nosūtīti atpakaļ uz savām daļām. Pēc ārstēšanās citās lazaretēs strēlnieki bieži tika nosūtīti arī uz citām karaspēka vienībām. Jānorāda, ka latviešu strēlnieku organizācijas komiteja atbilstoši noteikumos par latviešu strēlnieku bataljoniem paredzētajam nekad tā arī netika izveidota. Līdz pat savai likvidācijai 1917. gada beigās visu šo lielo sabiedrisko darbu reāli veica 15 locekļu pagaidu organizācijas komiteja ar Krievijas Valsts domes deputātu J. Goldmani kā priekšsēdētāju.

Pavēli par pirmo divu latviešu strēlnieku bataljonu formēšanu Ziemeļrietumu frontes komandieris ģenerālis M. Aleksejevs parakstīja 1915. gada 1. augustā. Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komiteja uzsāka brīvprātīgo pieņemšanas darbu. Izplatīja dzejnieku K. Skalbes un A. Ķeniņa sagatavoto un valsts domnieku

³ *Kriģere I.* Hipokrāta zvērestam uzticīgie: medicīniskais dienests latviešu strēlnieku bataljonos (pulkos) 1915.–1918. gadā // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VI. – Rīga, 2005. – 105. lpp.

J. Goldmaņa un J. Zāliša parakstīto patriotisma un patosa pilno uzsaukumu "Pulcējaties zem latviešu karogiem", kas aicināja stāties latviešu strēlnieku bataljonos. Brīvprātīgo pieņemšana Rīgā sākās 12. augustā, bet drīz tika atvērti pieņemšanas punkti arī citās pilsētās. Pieteikties aicināja vīriešus vecumā no 17 līdz 35 gadiem, un kā pirmo oficiāli reģistrēja 19 gadu veco rīdzinieku Robertu Pogu. Jau pirmajās dienās pieteicās gandrīz 500 brīvprātīgo. Kopumā 1915. gadā brīvprātīgi pieteicās 6292 cilvēki. Lai gan, sākot ar 1916. gadu, strēlnieku bataljonus (vēlāk pulkus) papildināja mobilizētie un no citām armijas daļām pārnākušie latviešu tautības karavīri, brīvprātīgi pieteikušos kopējais skaits pārsniedza 8000 cilvēku.

Pēc reģistrēšanas brīvprātīgos nosūtīja uz apmācību vietām, sākmā Vecmilgrāvī un Bolderājā. Brīvprātīgos uz apmācību vietām pavadīja milzīgs cilvēku pūlis, kas tos apbēra ar ziediem un radīja pacilājošu noskaņu. Šo noskaņu gan apmācību laikā pabojāja apgādes problēmas, jo trūka formas, ekipējuma un ieroču. Tā kā trūka virsnieku, Daugavgrīvas cietokšņa adjutantu kapteini K. Baltiņu iecēla par pagaidu komandieri visām formējamajām vienībām. Ierodoties arvien jauniem virsniekiem, visi tika sadalīti vienībās, augstākie virsnieki tika iecelti bataljonu komandieru amatā. Tā 26. augustā par 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljona komandieri iecēla kapteini R. Bangerski, 11. septembrī par 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljona komandieri – apakšpulkvedi J. Franci, bet 29. septembrī par 3. Kurzemes latviešu strēlnieku bataljona komandieri – apakšpulkvedi J. Kalniņu.

1915. gada septembra sākumā sāka formēt 4. Vidzemes latviešu strēlnieku bataljonu, ko frontes apstākļu dēļ pārcēla formēties uz Tartu (Tērbatu). Par 4. Vidzemes latviešu strēlnieku bataljona komandieri iecēla pulkvedi A. Zeltiņu. Uz Tartu pārcēla arī rezerves rotu, ko pārveidoja rezerves bataljonā. 1915. gada novembra sākumā, kad pirmie trīs bataljoni bija jau guvuši uguns kristības frontē un parādījuši sevi kā varonīgus karavīrus, tika saņemta pavēle par nākamo četru latviešu strēlnieku bataljonu formēšanu. Par 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljona komandieri kļuva apakšpulkvedis J. Vācietis, 6. Tukuma – apakšpulkvedis A. Lielgalvis, 7. Bauskas – pulkvedis A. Auzāns un 8. Valmieras – kapteinis J. Imaks.

Pēc apstiprinātiem štatu sarakstiem latviešu strēlnieku bataljonā bija jābūt: 26 virsniekiem, 1246 strēlniekiem un apakšvirsniekiem un 6 kara laika ierēdņiem (to skaitā diviem ārstiem). Bataljons dalījās četrās rotās un sešās komandās (vēlāk komandu skaits pieauga). 1916. gada vasarā latviešu strēlnieku bataljonus papildināja ar sesto un septīto rotu, bet tā paša gada rudenī pārformēja par divu bataljonu pulkiem. Latviešu strēlnieku pulki oficiāli tika izformēti, demobilizējot visu Krievijas armiju.

Savā pastāvēšanas laikā latviešu strēlnieku vienības izcēlās ar augstu motivāciju, disciplinētību un varonību kaujas laukā. Strēlnieku daļās starp virsniekiem un zemākas pakāpes kareivjiem bija sirsnīgākas attiecības salīdzinājumā ar Krievijas armijā pieņemto. Piemēram, praktiski neizmantoja citur izplatītos miesas sodus. Ātri vien latviešu strēlnieki iekaroja popularitāti sabiedrībā, un arī armijas vadības pārstāvji pēc strēlnieku vienību inspicēšanas tās novērtēja atzinīgi. Tas palīdzēja nostāties pret politisko spiedienu, kas vismaz 1915. gada rudenī centās panākt latviešu strēlnieku daļu izformēšanu. Baltvāciešu interešu lobētāji to centās panākt pat visaugstākajā līmenī. Izformēt latviešu strēlnieku bataljonus lūgusi pat cariene Aleksandra Fjodorovna, ko apliecina viņas vēstules Nikolajam II.⁴ Tomēr tam pretī varēja nostādīt latviešu strēlnieku paveikto kaujas laukā, kas tā brīža militārpolitiskajā situācijā acīmredzot bija svarīgāks, un latviešu strēlnieku bataljoni netika izformēti. Vēl vairāk – kad Nikolajs II viesojās Rīgā 1915. gada 11. novembrī, viņš pieņēmis militāro parādi un, kā liecina Krievijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva fondos esošā attēla anotācija, apsveicinājies arī ar latviešu strēlniekiem.⁵

Dagnis Dedumietis

⁴ История латышских стрелков. – Рига, 1972. – С. 51.

⁵ Центральный государственный архив кинофотофонодокументов Санкт-Петербурга. Шифр П 134 сн. 148 // <http://photoarchive.spb.ru>

1. att. Brāļi Pogas. 1915. g. No labās: Roberts Poga – pirmais oficiāli reģistrētais latviešu strēlnieks (kā 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku pulka strēlnieks kritis janvāra kaujās 1917. g.), Žanis Poga (kā 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka strēlnieks kritis Ziemassvētku kaujās 1917. g.), Andrejs Poga (1 pasaules kara laikā pazudis Krievijā)

2. att. Latviešu strēlnieku bataljonu brīvprātīgie ar pavadiņtājiem.
Rīga, 1915. g. 14. augusts

3. att. Brīvprātīgo latviešu strēlnieku pavadišana no pulcēšanās vietas teātra
"Olimpija" pagalmā uz Daugavmalu. Rīga, Aleksandra (tagadējā Brīvības) iela,
1915. g. 14. augusts. Brīvprātīgo kolonnas priekšgalā – poručīks F. Briedis un
organizācijas komitejas pārstāvis K. Glīdzinš

4.-8. att. Brīvprātīgie latviešu strēlnieki un viņu pavadītāji teātra "Olimpija" pagalmā pirms došanās uz Daugavmalu. Rīga, 1915. g. 14. augusts

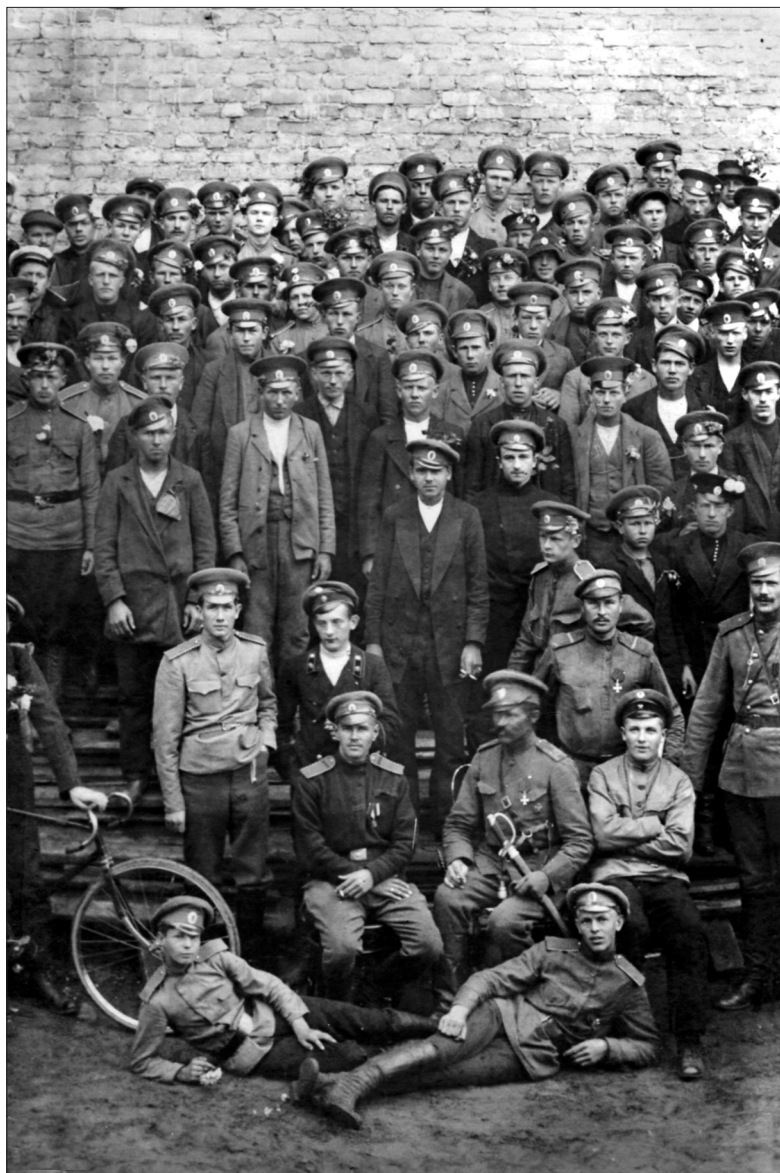
5. att.

6. att.

7. att.

8. att.

9.-11. att. Latviešu strēlnieku bataljona brīvprātīgie.
Rīga, 1915. g. 14. augusts

10. att.

11. att.

12. att. Brīvprātīgo latviešu strēlnieku pavadītāji Daugavmalā pie Anglikāņu baznīcas. Rīga, 1915. g. 14. augusts

13.-14. att. Liellaivas ar brīvprātīgajiem latviešu strēlniekiem dodas ceļā no Daugavmalas uz Mīlgrāvi. Rīga, 1915. g. 14. augusts

14. att.